

Ж.Тәшенов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі

**«Арқаның алтын сандығы»
Әдеби танымдық кеш.
(Ақселеу Сейдімбектің
80 жылдық мерейтойы)**

**Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі: О.Досхожаева.
2021-2022 оқу жылы.**

Арқаның алтын сандығы.

«Арқаның алтын сандығы» әдеби - танымдық кеш ғалым, жазушы, зерттеуші Акселеу Сланұлы Сейдімбектің 80-жылдық мерейтойына арналады.

Мақсаты: Білімділік: Арқаның алтын сандығы жерлес қаламгер Акселеу Сланұлы Сейдімбектің өмірі мен шығармашылығын жан - жақты тану, көркем әдебиетке қызығушылығын арттыру.

Дамытушылық: Алаштың Акселеуінің прозасы мен зерттеулерінің өзіндік ерекшелігін ұғындыру, жерлес қаламгеріміздің даралығын танытып, шығармаларын талдау.

Тәрбиелік: Акселеу шығармашылығының тереңдігін сезіндіру, адамгершілік, ұлтжандылық эстетикалық, өнерпаздық қырынан тану.

Акселеудің қыры мен сырын түгел айтып тауысу мүмкін емес. Бұл оны мақтап-мадақтап, атын асқақтату үшін айтыла салған көпірме, қыздырманың қызыл сөзінің бірі демессіз. Акселеу жаратылыс-тумысынан бекзат азамат. Оның домбыра шауып, шақша жасап, қамшы өретін колөнер шебері, қоңырлата ән айтып, күмбірлете күй тартатын өнерпаздығы, кеудесі алтын сандық кәрі құлақ, ескінің көзі – қарияларша күнді түнге ұластырып, ұзақ таңға майын тамызып айтатын әңгімеші-шежірешілігі ше?

Акселеу Сланұлы Сейдімбек- қазақтың маңдайына біткен дара жұлдызы болған жазушы, этнограф, шежіреші, зерттеуші, ғалым Акселеу ағамыз жайлы аңызға бергісіз әңгімелер көп. Біреу ол кісінің білімділігін айтса, біреу шежірешілдігін, тағы біреу әншілігін мақтайды. Акселеу Сейдімбек қайтыс болғанда әрі досы, әрі замандасы жазушы

Әбіш Кекілбаев : *«Қазақта сал қандай болады?»*

Ақселеудей болады.

Сері қандай болады?

Ақселеудей болады.

Би қандай болады? Ақселеудей болады.

Батыр қандай болады?

Ақселеудей болады.

Пір қандай болады?

Ақселеудей болады.

Қазақтың жақсысы мен жайсаңының бәрі қандай болады?

Ақселеудей болады.

Қазақтың кәтепті қара нары қандай болады?

Ақселеудей болады. Бәрінің орнына бір ғана Ақселеу жүре алады.

Ал Ақселеудің орнына кім жүре алады?» –деп орны толмас қазаға қатты қайғырған екен .

Ақселеу Сейдімбек өткен ғасырдың 70-80 жылдар аралығында көркем әдебиет жанрында бірқаншама қалам тербейді. «Қыз ұзатқан», «Күзеуде», «Бір атым насыбай», «Аққыз» сынды шығармалар жазып жүріп, *«Көркем шығарма дегенің бос сөздің желқабызы екен. Одан да еліміздің руханиятын құтқаратын ғылыми-көпшілік жанрға көшем»*, – деп, әріптесі әрі досы Тұрсын Жұртбайға пікірін айтып, біржола ғылымға бет бұрған да Ақселеу Сейдімбек атамыз еді.

Зерттеуші –ғалым қазақ тарихы мен әдебиетіне көптеген мұра қалдырған. Ата-бабамыздың тарихы мен шежіресін, тарихта болған батырлар мен билердің өмірі, Қорқыттан кейін тартылуы әлсіреп бара жатқан күй шежірелеріне қосқан үлесі мол болбаны көпшілікке аян. Алайда жазушының қаламынан шыққан көркем туынды туралы өзіндік көзқарас та, өзгешелік те ерекше екенін айтып өтпекпін.

Жазушы қаламынан шыққан «Қыз ұзатқан», «Бір атым насыбай», «Аққыз» хикаяттарында ХІХ ғасырдағы қазақ даласының тұрмыс- тіршілігін анық көреміз. Мұнда қазақтың көшпелі дәуірдегі мамыржай тіршілігі, елдегі тартыс пен барымташылық, адамдар арасындағы рухани адамгершілік қатынас, сыйластық пен өз мақсаты мен махаббаты үшін күрескен кейіпкер бейнесін анық көреміз.

Ақселеу атамыз өзінен кейін баға жетпес мұра қалдырып кетті. Ал оның азамат ретіндегі болмысын айғақтайтын айқын қасиеттерінің ең бастысы — оның жалтақсыз ұлтжандығы. Бұл ұлтжандылық - әйтеуір бір ұлтқа тиесілі болғандықтан қиқуға ілесетін пендешіліктен ада, халқының қадыр-қасиетін терең танып-түсінуден туындаған құрбаншыл ұлтжандылық. Содан да болуы керек, ол өзінің ғылыми-шығармашылық ізденістерінде ұдайы ұлттың рухани дәулетін еселеп, жаңалыққа жаршы болып, әсіресе, халық мұрасының еленбей жатқан қырларын түгендеп отыруға айырықша күштар. Оның шығармашылық және ғылыми еңбегінің бедерлі тұстарын былайша саралауға болады:

"предоставить" компроматы на потенциальных противников, преследуя какие-то свои цели, сводя старые, известные только им счеты...

Когда же поставили подслушивающее устройство в доме - музее М. Ауэзова, я понял, что пора делать выбор между исполнением служебного долга и простой человеческой совестью. Обдумав все варианты, пошел на отчаянный шаг: попросил своего брата Орала Жунусова передать Ш. Смаханулы, А. Сейдимбекову, М. Ауэзову, что ими занимается КГБ, следят, подслушивают, пусть будут осторожны, так как их безопасность прямо пропорционально количеству материалов, которые сможет "добыть" 5 управление. Орал также должен был обо всем подробно рассказать О. Сулейменову" (Т. Ахметов. Анатомия молчания. — Жалын. 1997. № 7-8. 241-243- беттер).

Қазақ халқының рухани мәдениетінде музыканың, оның ішінде күй өнерінің алар орыны айырықша. Күй — синкретті өнер. Күйді таратушының шеберлігі, күйді шығарушының өмір дерегі, күйдің шығу себебі туралы аңыз-әңгімесі және күйді түсінетін тыңдаушы бір сәтте тоғысқанда ғана күй өнері біртұтас жанрлық болмысын айғақтай алады. Бұл талаптардың бірі кемшін болған жағдайда күй өнерінің жанрлық болмысы бүтін болмайды. Күй өнері өзінің молдығымен, эстетикалық - эмоциялық рухының асқақтығымен және ғасырлар аясындағы оқиғаларды арқау етуімен ұлттық рухани мәдениетіндегі айырықша құбылыс болып табылады. Бүгінгі таңда тіркеуге алынған, қолда бар күйлердің саны бес мыңдай. Бұл күйлердің барлығының дерлік аңыз - әңгімесі бар. Ол аңыз - әңгімелер өрісі байырғы көшпелілердің, берісі қазақ халқының тарихи-әлеуметтік өмірінің "жанды шежіресі" (М.О.Әуезов) болып табылады.

Өкінішке орай, осы ұлы мұра соңғы кезге дейін музыка зерттеушілері үшін филологиялық объект болып есептелсе, филологтар үшін музыкалық мұраның объектісі ретінде ескерусіз қалып келді. Міне, әрі тарихи зердені, әрі музыкалық біліктілікті, әрі филологиялық пайымдауды қажет ететін қазақтың осы сияқты синкретті бітімдегі мол мұрасын жинауда, зерттеуде және халықтың рухани игілігіне айналдыруда А. Сейдімбек тұңғыш рет кешенді зерттеулер жүргізіп, нағыз ғалымға лайық табандылық таныта алды. Осы мәселелерді саралай отырып, ол 1997 жылы докторлық диссертациясын сәтті қорғап шықты.

Күй өнеріне қатысты Акселеу Сейдімбектің ғылыми ізденісі докторлық диссертация қорғауымен тынған жоқ. Ұлттың рухани әлемінде күй өнерінің айырықша орынын терең сезінген ол тынымсыз іздене жүріп, тақырыпқа тікелей қатысы бар әлемдік аядағы айғақ-деректерді ерінбей жинайды. Байырғы көшпелілердің музыкалық мәдениетіне қатысты грек, рим, араб, парсы, қытай жәдігерліктерінен мағлұмат сүзеді. Өзі тікелей түз жұмыстарын жүргізіп, ел ішінен екі мыңдай күй аңызын жинақтайды, оның жүздеген таңдаулы нұсқаларын хатқа түсіреді, 150-ге тарта күйші-композиторлардың өмірі мен шығармашылығы туралы тың деректер жинайды. Сөйтіп, күй өнерінің тарихи-деректік, жанрлық- құрылымдық, философиялық-эстетикалық мәнін ғылыми

биік өреде жан-жақты ашып көрсеткен "Қазақтың күй өнері" атты көлемді еңбегін (2002) жарыққа шығарады. Оның бұл кітабы қазақтың төлтума мәдениетін танып-түсіну жолында терең біліктілікпен жазылған, энциклопедиялық мол дерек беретін, ғылыми жаңалығы толымды еңбек ретінде назар аудартады.

"Өзіндік қасиеттен айырылған ұлт өледі. Ұлтты өлтірмейтін оның төлтума мәдениеті ғана. Сондықтан, азапты өмірді тәңірдің сыбағасына балай жүріп, өткеннің асылдары болашақ ұрпақтың жан-жүрегін жылытуы үшін қол жалғап жіберуіміз қажет-ақ". А.Сейдімбек.

Акселеу және кино өнері

Акселеу Сейдімбек «Ықылас күйші», 1983, «Әнші Жәнібек Кәрменов», 1993, «Абайдың «Ескендір» поэмасы 1994, «Асыл қазына» 1996, «Зергер» 1998, телефильмдеріне және Асанәлі Әшімовтың «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» атты екі сериялы көркем фильміне 1993 жылы түскен.

Әбіл Кекілтаев

Қазақта сал қандай болады?

Ақселеудей болады.

Сері қандай болады?

Ақселеудей болады.

Би қандай болады?

Ақселеудей болады.

Батыр қандай болады?

Ақселеудей болады.

Пір қандай болады?

Ақселеудей болады.

Қазақтың жақсысы мен жайсаңының бәрі қандай болады?

Ақселеудей болады. Қазақтың қатепті қызыл нары қандай болады?

Ақселеудей болады. Бәрінің орнына бір ғана Ақселеу жүре алады. Ал Ақселеудің орнына кім жүре алады? Ешкім де емес, тек Ақселеудің өзі жүре алады»

Әбіш Кекілбаев.

Арқаның алтын асығы

